

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ
ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵՋՈՒՆԵՐԻ”

Ն. Ե. Բ. Ա. Ս. Ի. Թ. Ի. Ի. Ի.

ՀՐԱՋԵԱՅ ԱՆԱՌԻՆԻՆ — Երեւան — 1955, էջ 655

Ա. — Հիթլերական ճիւղ: — Այս խումբը նոր երեան եկաւ: Դարձաւ սկիզբը կատարուող Պօղազքէօյի պեղումները երեան բերին զայն: Հիթլերները կարգացուցեալ 1916ին, իսկ ճիւղին մնացեալ լեզուները տակաւին վերջիւս կարելի եղաւ լուծել: Այս լեզուներէն չորսը միայն իբրեւ հնդեւրոպական կրնանք նկատել: Տիբեթերէն, Բալայեթերէն և անհնգագրական հիթլերներէն: Հիթլերները կարգացուցեալ B. Hrozny'ի կողմէ 1916ին. այս գէպը որքան կարեւոր էր հնդեւրոպական լեզուաբանութեան համար, նոյնքան ևս Ն. Բ. երկրորդ հազարամեակի ծանօթացման: Հիթլերներէն կը գրուի աքքատերէն բնագագային վանկարանով և կը ներկայացնէ հիթլերական կայսրութեան հիմնադիրներու և իշխանաւորներու լեզուն, որ կը գտնուէր ինքնուշաշի մէջ (Պօղազքէօյ): Ինքնուշաշի գիււանները յայտնաբերեցին հիթլերական հազարաւոր տախտակներ, որոնք կ'ստանձանաւորուին մօտաւորապէս 19րդ. և 14րդ. դարերու միջև (Հիթլերական կայսրութիւնը կը կործանէր 1200ին, Փոլսգիւրական արշաւանքին հետեանքով), և որոնցմէ տակաւին քիչ բան հրատարակուած է: Աստիք առհասարակ հետեանել նրաթիւը կը շօշափեն. — քաղաքական բնոյթ կրող գրուածքներ՝ տարեգիրքեր, հրովարտականք, դաշնագրեր, արքայական թղթակցութիւններ, կրօնական ուղղութեամբ բնագիրներ՝ ծիսարաններ, աղօթքներ, աստապիւններ, գուշակութիւններ և դատաստանական գրուածքներ՝ օրինագիրքեր: Ունինք նաեւ կարգ մը սուրբերէն-աքքատերէն-հիթլերներէն բառարաններ: Տակաւին, Ե.

գրպտոս, Թէլ-էլ-Ամառնայի մէջ գտնուած են հիթլերներէնով գրուած հրկու նամակներ (թղթակցութիւններ Ամէնօֆիոս Գ. Ի և Արազաւայի թագաւոր Թարսաւանանի միջև), Հեզուն իր կատուցուածքի էսկան գիծերուն մէջ ծանօթ է և թանկարժէք աղբիւր մըն է քաղաքատեղէն լեզուաբանին համար: Տեղական աւանդութեան մէջ, հիթլերներէն կը կոչուէր «նհսերէն», նետոս քաղաքին հետ առնչուելով (Նաշիլի, Նէշուժիլի «նհսերէնով»): Հիթլերները Խաթթի առնուել կը վերապահէին երկրի առաջին բնակչիներու ոչ հնդեւրոպական լեզուին: Աւելի նուազ ծանօթ է մեզի Լուիերէնը, որ կը գրուի հիթլերներէն Նաման և որ ժամանակակից է անոր: Լուիերէնը խոր հնութենէն մը ի վեր հաստատուած պէտք էր ըլլար Փոքր Ասիոյ մէջ, եթէ Լուիերէն ծագեամբ նկատենք երրորդ հազարամեակէն սկսեալ Փոքր Ասիոյ մէջ տարածուած բոլոր տեղանունական կազմութիւնները: Ամէն պարագայի, պատմական շրջանին Փոքր Ասիոյ հարաւային մասին մէջ տեղաւորուած Լուիերէնը մեզի ծանօթ է միայն մի քանի տախտակներով և հատակոտոր ձեւով: Մեր ծանօթութեան գլխաւոր աղբիւրը երկուեզուան հիթլերներէն-Լուիերէն կարճ քնագիր մըն է: Բարբառագրական անկիւնէն դիտուած, հիթլերներէն շատ մօտիկ լեզու մըն է Լուիերէնը, որ կը թուի գործածուած ըլլալ իբրեւ «սամկորէն», միջապագար հիթլերներէն: հետ իբրեւ «ազնուական» լեզու: Հաւանաբար հնդեւրոպական ծագում ունի նաեւ Բալայեթերէնը, որ մեզի հասած է կրօնական բանաձեւեր պարունակող հիթլերական հաւաքածոյի մը մէջ, չափազանց հազուադիւս նմոյշներով:

Տակաւին ծանօթ է մեզի թէ իհնչպէս կը յորջորջուէր մեհենագրական արձանագրութիւններու լեզուն, զոր առժամաբար պիտի կոչենք անհնգագրական հիթլերներէն, և ոչ ալ զայն խօսող ցեղը: Այս բնագիրները, որոնք գտնուեցան Փոքր Ասիոյ մէջ և մանաւանդ Միւրիոյ հիւսիսակողմը, կ'ստանձանաւորուին Ն. Բ. 14րդ. և 8րդ. դարերու միջև, և գրուած են մասնատարակ մեհենագրական գրութեամբ մը, կէս գաղափարական կէս հնչաբանական արժէքով, որ շատ մը փորձերէ վերջ կարելի կը դառ-

նայ գայն հաւանականօրէն կարգաւ, ինչ որ կը նախատեսուի լեզուէն, կասկած չի վերցնէր իր հնդեւրոպական ծագման չուրջ, Բայց, ամենայն հաւանականութեամբ, հիթիթերէնէ վատ, ուրիշ բարբառային խումբի մը կը պատկանի: Ուսումնասիրութիւնները տակաւին իրենց սկզբնական շրջանին մէջն են: Լուծումը պիտի դիւրանայ շնորհիւ Գարաթէթի (Կիլիկիոյ) երկեղուեան փուշիկերէն — հիթիթերէն բնագիրներու: Տես L. M., էջ 16 — 18:

Անտոնիան մատենագիտութիւն չի տար հիթիթական խումբին առնչութեամբ. կու տանք հետեւալ աղբիւրները՝

1) Հիթիթերէնի մասին. — B. Hrozný, Die Sprache der Hethiter, Leipzig, 1917. J. Friedrich, Hethitisch und «Kleinasiatischen» Sprachen, Berlin, 1931. E. H. Sturtevant, A Comparative Grammar of the Hittite Language, Philadelphia, 1933. Նոյնը Hittite Glossary, Բ. հրատ. 1936: H. Pedersen, Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, Copenhagen, 1938. Y. Friedrich, Hethitisches Elementarbuch, Heidelberg, 1940-1946. F. Sommer, Hethiter und Hethitisch, Stuttgart, 1947.

2) Լուիերէնի մասին. — J. Friedrich, Վերոյիշեալ գործը: B. Rosenkranz, Indogermanische Forschungen, 1938.

3) Մեհենագրական հիթիթերէնի մասին. — B. Hrozný, Les inscriptions hittites hiéroglyphiques, I-III, Prague, 1937. P. Meriggi, Die längsten Bauinschriften in «Hethitischen» Hieroglyphen, nebst glossar zu sämtlichen Texten, Leipzig, 1934. J. Friedrich, Entzifferungsgeschichte der Hethitischen Hieroglyphen, Stuttgart, 1939. Bonfante & Gelb, The position of «Hieroglyphic Hittite» among the Indo-European languages (Journal of the American Oriental Society, մէջ, LXIV, 1944, էջ 169-190). H. T. Bossert, Ein Hethitisches Königssiegel, Berlin, 1944. Bossert, Oriens I (1948), էջ 163-192.

4) Բաւայերէնի մասին. — H. Otten, Zeitschrift für Assyriologie, Neue Folge, XIV, էջ 119-145. Տես L. M., էջ 69-70.

Բ) Արիական ճիւղ. — Այս յորջորջումով կը հասկնանք իրանի և Հնդկաստանի

ընդարձակ տարածութեան վրայ խօսքուող հնդեւրոպական լեզուներու ամբողջութիւնը: Այս լեզուաճիւղէն մնացող հնագոյն բնագիրները միւս բոլոր լեզուաճիւղերէն աւելի հարազատ ձեւով կը ներկայացնեն հնդեւրոպական նախալեզուի ձևաբանութեան ընդհանուր վիճակը: Այս լեզուախումբը միակն է որ մեզի ցոյց կու տայ արմատներու կատարած գերը նախալեզուի մէջ, և նոյնպէս միակն է որ պատմական շրջանին ալ պահած է հնդեւրոպական քերականութեան Գ հոլովները, եւայն: Այս պատճառաւ, հնդեւրոպական լեզուներու բազմաթիւ քերականութիւնը կազմուեցաւ այն օրէն՝ երբ արիական լեզուները բազմաթիւեցան յունարէնի, լատիներէնի, սլաւերէնի և գերմաներէնի հետ: Այսօր ալ, առանց հին արիական լեզուներու գիտութեան, անկարելի է որիէ լուրջ ուսումնասիրութիւն կատարել այս ճիւղին մէջ: Արիական ժողովուրդները շատ մեծ պետութիւն մը կազմելով, իրենց իշխանութիւնը տարածեցին Հնդկաստանի հեռւոր ծայրերէն մինչև Արշիպելագ և Միջերկրական: Անոնց լեզուն սփռուելով բազմաթիւ ժողովուրդներու մէջ, շատ շուտ սկսաւ ալլափոխուիլ և մեր թուականի սկիզբէն արդէն կը գտնուէր զարգացման այնպիսի աստիճանի մը վրայ՝ որ կը գտնենք լատինական և գերմանական լեզուները անկէ 10 դարեր վերջ:

Արիական ճիւղը կը բաժնուի երկու մասերու՝ հնդկական և իրանեան: Նախապէս կը կարծուէր թէ այս երկու մասերը իրարմէ անկախ և անջատ են, բայց յետոյ տեսնուեցաւ որ անոնք իրարու հետ շատ օղմ մտնաութիւններ կը ներկայացնեն: Կարելի է գրել ամբողջ ստանաւորներ թէ՛ հնդկերէնով և թէ՛ հին պարսկերէնով, որոնք գծուար պիտի ըլլար գնահատեն: Այս իրողութիւնէ պէտք է հետևեցնենք որ հնդկերէնը և պարսկերէնը մէկ լեզուի բարբառներ են և թէ հնդկները և պարսիկները իրենց նախահայրենիքէն միասին գաղթած, շրջան մը միասին ապրած և ապա բաժնուած են երկուքի: Տեսնենք այժմ այս ճիւղի երկու խումբերը առանձին առանձին:

1) Հնդկական ճիւղ. — Գալով դէպի Հնդկաստան, հնդկները առաջին անգամ

հաստատուեցան Ինդոս գետի հովիտը՝ Բէն-
ճապի մէջ։ Այստեղէն ապա անոնք իշան
Գանգէսի հովիտը և աւելի հարաւ՝ մինչև
Տեկան։ Այդ շրջանին, Հնդկաստան բնակ-
ուած էր սեռամորթ ցեղով մը՝ զոր նուա-
ճեցին հնդերոսպացի հնդիկները և հետզհետէ
զանոնք զէպի հարաւ քշելով, գրաւեցին
անոնց հողերը։ Այսօր Հնդկաստան կը ներ-
կայացնէ տարբեր ժողովուրդներու խառ-
նուրդ մը։ Կիւսիսային մասին մէջ կը բնա-
կին եկուոր հնդերոսպացիները, հարաւային
մասին մէջ՝ բնիկ, ոչ եւրոպացի (տորալիտ-
եան) ցեղերը։ Հակառակ դարեկու երկար
միջոցին, եկուորները պահած են տակաւին
իրենց սպիտակ գոյնը, գլխաւոր այն պատ-
ճառով որ իրենք զիրենք ազնուական և
կրօնական դասակարգի վերածած են և
խուսափած են խառնուելու բնիկ ցեղով
ցudaհներու հետ։

Հնդկերէնը կը ներկայացնէ երեք շրջան-
ներ։ — ա) Հին հնդկերէն, որ ունի երեք
ստորաբաժանումներ։ — 1) Վէսայական
հնդկերէն, 2) Դիւցազնեղական հնդկերէն, 3)
Սանսկրիտերէն։

1) Վէսայական հնդկերէն։ — Աւանդուած
է մեզի հնդիկներու սրբազան մատենանի՝
Վէտաներու միջոցաւ, որուն առաջին մա-
սերը (Ռիկ-Վէտա) գրուած պէտք է ըլլան
Ն. Ք. 1500 թուին կամ աւելի առաջ, այն
շրջանին երբ հնդիկները տակաւին Ինդոս
գետի հովիտն էին։

2) Դիւցազնեղական հնդկերէն։ — Աւանդ-
ուած է Mahabharata և Ramayana մեծ
դիւցազնեղական թիւերնեւ միջոցաւ։

3) Սանսկրիտերէն։ — Այն լեզուն է որ
աւանդած է մեզի Մեծն Աղեքսանդրի ժա-
մանակակից հնդիկ ականաւոր քերականա-
գէտ Panini-ի իր ընդարձակ և մանրակրիտ
քերականութեամբ։ Սանսկրիտերէնը դար-
ձաւ հնդիկներու նուիրական լեզուն։ Թէև
այժմ մեռած, բայց դարձեալ կը մշակուի
և կ'ուսուցանուի գիտուններու կողմէ։

4) Միջին հնդկերէն։ — Ունի բազմաթիւ
բարբառներ, որոնք ընդհանուր անուամբ կը
կոչուին Բագրիդ։ Այս բարբառներով գրուած
են թատերական երկեր և պոետոտայական
արձանագրութիւններ, որոնք աւանդուած
են Աշոգա թագաւորին և իր յաջորդներուն

կողմէ, և որոնց հնագոյնը Ն. Ք. երրորդ
դարէն կու գայ։ Այս առթիւ, պէտք է յի-
շատակել նաև Բալի կոչուած լեզուն, որով
գրուած են հարաւային Հնդկաստանի պոե-
տայական գրուածքները, որոնց հնագոյնն
է պոետոտայական վարդապետարանը՝ Ն. Ք.
առաջին դարէն։ Բալին Բրիգդրիդական լե-
զու է։ Ան կը ծագի ոչ թէ սանսկրիտերէ.
նէն, այլ աւելի հին լեզուէ մը՝ զոր կա-
րելի է կոչել քընդհանուր հնդկերէն, և
որմէ ծագած են բոլորը, ինչպէս սանսկրի-
տերէնը։ Բայց սանսկրիտերէնը աւելի հին
է քան Բալին. թէև Բալին, աւելի ուշ
ժամանակի ծնունդ ըլլալով հանդերձ, ունի
այնպիսի ձևեր՝ որոնք աւելի հին են քան
նոյնինքն սանսկրիտերէնը։ Յայտնի է թէ
ուր խօսուած է Բալին իբրև կինդաի լե-
զու ու ապա գրականութեան անդամ։

5) Նոր հնդկերէն։ — Այս անուամբ կը
հասկցուին զանազան լեզուներ, որոնց
գլխաւորներն են. — 1) Բենգալի (16 մի-
լիոն), որ կը խօսուի Բենճապի շրջանին
մէջ, 2) Սինդի՝ Ստորին Ինդոսի շրջանին
մէջ, 3) Կիւնարաթի՝ համանուն թերակղզիին
մէջ և որ միաժամանակ կուպաշտ Փար-
սիներու լեզուն է, 4) Մարաթի (19 միլիոն),
Պոմպէյէն մինչև Ռաջպուտանա, 5) Հին-
սուսանի (63 միլիոն), կը խօսուի Ռաջ-
պուտանայի, Հիմալայայի շրջանի և Գան-
գէսի տէլէգային մէջ. ամբողջ հիւսիսային
Հնդկաստանի ազգամիջեան լեզուն է, ունի
երկու նշանաւոր բարբառներ՝ Հինդի՝ որ
սանսկրիտերէնի աւելի հարազատ ներկա-
յացուցիչն է և Ուրսու՝ որ չափազանց
ազդուած է պարսկերէնէն և արաբերէնէն,
6) Պենկալի (50 միլիոն), պէնկալացիներու
լեզուն է, 7) Օրիս (10 միլիոն), Օրիսայի
լեզուն է, Այս եօթը գլխաւոր լեզուներէն
զատ, նշանաւոր են նաև Ասսամի՝ Հնդ-
կաստանի հիւսիս արևելեան շրջանին մէջ,
Սինկալի՝ Մէյլան կղզիի հարաւը, Փաւմիրի
և Տաթու կամ Փաթիրներու լեզուն՝ Հնդ-
կաստանի հիւսիս արևմտեան մասին մէջ։
Այս վերջինիս պաւական է գնչուերէնը, Գրն-
չուները հնդերոսպական ժողովուրդ մը
եղած են, որ Ն. Ք. 5րդ. դարուն գաղ-
թած է դէպի արևմուտք՝ և զանազան եր-
կրներու մէջ բնակելէն և մասամբ ալ ձուլ-
ուելէն վերջ, հասած է Եւրոպայ (1417ին)

և այստեղէն ալ մինչև Եւրոպայի արևմտեան ծայրը: Ամէն տեղէն բառեր փոխառած են և այս փոխառութիւնները այսօր մեզի ցոյց կու տան իրենց գաղթականութեան ուղեգրի: Հինաւեջնէն առնալ տեսնուած են Պարսկաստան, որու հիւսիսային մասէն մտած են Քիւրտիստան և ապա՝ Հայաստան: Հոս երկար ժամանակ ընկած են, որու ապացոյցն են վաղադան կարեւոր փոխառութիւններ հայերէնէն. ինչպէս՝ գրաս, ջորի, բաբե, փոփ և այլն բառերը: Լկալ Գնչուները մտած են Փոքր-Ասիա, յունական կղզիները, յատկապէս Կրետէ, ուր շատ երկար ժամանակ դադար առնելէն վերջ, Պալքաններու վրայով անցած են Եւրոպա՝ Այսպէս, Եւրոպայէն նախապատմական շրջաններուն Հնդկաստան գաղթած փոխառ. դէպքերու բնութիւնով, նորէն ետ գաղթած է և գրեթէ նոյն ճամբով հասած է Եւրոպա: Գնչուներէն մէկ տեսակն է հայ բոշալիները, որուն միայն բառարանը զինչուներէն է. իսկ տարողը քերականութիւնը հայերէն է: Հնդկներէն ունի չափազանց ճոխ գրականութիւն: Լկողած է Հեռաւոր Արեւելքի բոլոր ժողովուրդներուն վրայ: Լկող գլխաւոր պատճառը Պոստայական վարդապետութիւնն էր, որ շատ հետեւները տարածուեցաւ: Մինչև Սէյլան, Սուտեան կղզիներ, Պոնդիչ, Հնդկաչին, Ճափա, Փիլիպին կղզիներ, Կեդրոնական Ասիա և մինչև Ճափոն, ամէն տեղ իր հետ տանելով հնդկական լեզուն և գրականութիւնը: Ներկայիս, Հնդկաստանի մէջ, բացի Սէյլանէն, կը խօսուին 723 լեզուներ և բարբառներ, որոնց ընդարձակ վիճակագրութիւնը և նկարագրութիւնը կատարուեցաւ անգլիական կառավարութեան կողմէ 1911ի մարդահամարի ժամանակ: Սակայն, այս բոլոր լեզուները և բարբառները չեն պատկանիր Հնդկարական ընտանիքին, մանաւանդ հնդկերէնին, այլ կը պարունակեն նաև սեամորթներու ոչ-հնդկարական լեզուները:

Հնդկերէնի մասին Աճառեան մատենադարանութիւն չունի. կը ներկայացնենք հետեւեալ աղբիւրները. —

1) Հնդկահնուր ակնարկ մը Հնդկաստանի հին և նոր լեզուներու մասին՝ L. Renou և P. Meile, L'Inde classique, I., Paris, 1949.

2) Արիականներու անուան մասին՝ P. Thieme, Der Fremdling in Rgveda, Leipzig, 1938. G. Dumézil, le nom des Arya (Rev. hist. relig. 1941, էջ 36-59).

3) Վէտայերէնի մասին՝ L. Renou, Bibliographie Védique, Paris, 1931, շարունակուած R. N. Dandekarի կողմէ, Vedic Bibliography, Bombay, 1946. J. Wackernagel, Altindische Grammatik, Göttingen, 3 հատոր, 1897-1930. Macdonell, Vedic Grammar, Strasbourg, 1910.

4) Բրաքրիդներու մասին՝ R. Pischel, Grammatik der Prakrit — Sprachen, 1900. L. Nitti-Dolci, Les grammairiens prakrits, Paris, 1938.

5) Մանսկրիտերէնի մասին՝ L. Renou, Grammaire sanscrite, Paris, 1930.

6) Բալիերէնի մասին՝ W. Geiger, Pali Literatur und Sprache, Strasbourg, 1916. Andersen-Smith, A critical Pali Dictionary, Copenhagen, 1924.

7) Արդի հնդկ արիական ճիւղի մասին՝ J. Bloch, l'indo-aryen du Veda aux temps modernes, Paris, 1934; G. A. Grierson, Linguistic Survey of India, Calcutta, 1903-1928; J. Bloch, la formation de la langue marathe, Paris, 1914; R. L. Turner, A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali language, Londres, 1931; S. K. Chatterji, The origin and development of the Bengali language, Calcutta, 1926; T. G. Bailey, Grammar of the Shina language, Londres, 1924; W. Geiger, A grammar of the Sinhalese language, Colombo, 1938. Տես L. M., էջ 70.

2) Իրանեան ճիւղ. — Իրանեան լեզուները կը խօսուին ընդարձակ տարածութեան մը վրայ՝ Թիւրքէն մինչև Ինդոս կամ Հիւսիսային Կովկասէն մինչև Հնդկաստան և Պարսից ձոցէն մինչև Թուրքիստան: Իրանեան լեզուները և բարբառները կը գտնուուին հետեւեալ ձևով. —

Հին պարսկերէն. — Պարսիկ լեզուի այս շրջանը աւանդուած է մեզի պարսից Աքեմենեան թագաւորներու կողմէ, Ն. Ք. 560-330, իրենց բնեագիր արձանագրութիւններով — (Բիւրսպոլիս և այլն): Ասոնք կը ներկայացնեն Ֆարսիստանի լեզուն և իրան-

եան լեզուներու ամենահին յիշատակարաններն են, թէև հնդկականէն նուազ հին, Հին պարսկական բեռագիր արձանագրութիւններու մէջ հնագոյնը Կիւրոսի տապանագիրն է, որ կը բաղկանայ 4 բառերէ:

Adam Kurush xshaya'ya haxamanishiya

Ես Կիւրոս քաղաւոր Ահմենիսիանց

Բոլոր արձանագրութիւնները երեսուերէ չափ են և կը պարունակեն ընդամենը չորս հարիւր բառ:

Հին պարսկերէնը աւելի յետոյ ձևափոխուելով, կը ստանայ միջին պարսկերէն անունը: Այս յորջորջումով կը հասկնանք պահլաւերէնը, որ ունի երկու ստորաբաժանումներ. ա) Հին պահլաւերէնը կամ Արեւելեան պարսկական պահլաւերէն, որ պարսից Արշակունի թագաւորական տոհմի (ն. Ք. 250—226) լեզուն է. այս լեզուն կը մնան Ալլոմանի մագաղաթները, քանի մը արձանագրութիւններ և մանրէջական բնագիրներ, որոնք գտնուեցան Թուրքմանի մէջ: Այս լեզուն կը խօսուէր Պարսկաստանի հիւսիս արևմտեան մասին մէջ, և հայերէնը անկէ շատ փոխառութիւններ կատարած է: Բ) Նոր պահլաւերէն կամ Սասանեան պահլաւերէն, որ պարսից Սասանեան տոհմի թագաւորներու (226—642) շրջանի լեզուն է: Պահլաւերէնը աւանդուած է մեզի զանազան արձանագրութիւններով և գիրքերով: Պահլաւերէնը խճողուած է բազմաթիւ արամերէն բառերով. կը գրին արամերէն, բայց կը կարդային պահլաւերէն. ասոր դասական օրինակն է մալան մալան, որ թէև այսպէս կը գրուէր, բայց կը կարդացուէր օան'ան'ան: Այսպիսի արամերէն գրութիւնը, որ անուշտ դպրոցներու յիմարութեան արդիւնք էր, կը կոչուէր հիւլվաբե, իսկ անոր պահլաւերէն ընթերցումը կը կոչուէր պալգեմդ: Արձանագրութիւններու մէջ ամենահինն է Սասանեան Հարստութեան հիմնադիր Արտաշէր Պապականինը (226—241): Աստիցմէ քիչ մը աւելի հին են մագդէական գրականութեան միացորդները, ինչպէս՝ Արտաշիրաֆը, Կարեւամակ Մանոյրատը, Պունտէհիշը և այլն: Վերջին տարիները, Կեդրոնական Ասիոյ մէջ գտնուեցան խուճ մը մանրէջական գրուածքներ, որոնց պահլաւերէնը քիչ մը կը տարբերէր նախորդներէն և որոնք թուա-

կանով աւելի նոր պէտք է ըլլային: Պահլաւերէն գրութիւնը շատ թերի է և իւրաքանչիւր բառ տեղի կու տայ բազմաթիւ սխալ ընթերցումներու, մինչ մանրէջական պահլաւերէնը աւելի պարզ գրութիւն ունի: Հայերէնը մեծապէս կը նպաստէ ճշդելու համար պահլաւ բառերու անստորգ և կառկածելի ընթերցումը: Ուստի ամէն պահլաւագէտ պէտք է չափաւոր կերպով գիտնայ նաև հայերէն:

Միջին պարսկերէնը աւելի ձևափոխուելով կը կոչուի նոր պարսկերէն, որու հնագոյն յիշատակարանները կը հասնին մինչև իննեւորդ դար:

Ահմենահին գրուածքը Յ. Ք. 809 թուականին Աքրաս Մարզիցիի մի քանի տող ոտանաւորն է. ասանչին դասական հնդկանակն է Թուրգադի բանաստեղծը (Վախճանած 952-էն վերջ), հնագոյն արձակ գրուածքը Ապու Մանսուր Մուվաֆֆազի (չուրջ 970 թուին) դեղաբանութիւնն է: Իրիթէ ասոր ժամանակակից է Ֆիրտուսի Շահնամէն (չուրջ 1000 թուին): Պարսկերէնը շատ տարածուած լեզու էր մինչև անգործ շեղակաստանի մէջ: Տէլհիի արքունիքին մէջ պարսկերէն կը խօսէին, որու արդիւնքն են այն բազմաթիւ փոխառութիւնները, զորս Հին տուստանի լեզուն ժառանգած է: Աւելի վերջ կը ծաղկին բազմաթիւ բանաստեղծներ և մատենագիրներ, այնպէս որ նոր պարսկերէնը ունի ճիս և հարուստ գրականութիւն և այսօր ալ Պարսկաստանի պետական լեզուն է, ինչպէս որ երկրի մեծագոյն մասին մէջ ժողովրդական խօսակցական լեզուն: Ֆիրտուսիի պարսկերէնը զուտ պարսկերէն է, մինչդեռ միւս հնդկանակներու լեզուն այնպէս խճողուած է արաբ բառերով, որ աւելի արաբերէն է քան թէ պարսկերէն:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ՎՊԻ. ԶԴՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՜ 7)

